

Лекційне заняття № 8

Тема «Природоохоронні території та їхній захист у транспортній логістиці»

План проведення заняття

1. Поняття та категорії Природно-заповідного фонду (ПЗФ) України
2. Взаємодія транспортного менеджменту з природоохоронними об'єктами: правові обмеження та інструменти контролю

1. Поняття та категорії Природно-заповідного фонду (ПЗФ) України

За Конституцією України „забезпечення екологічної безпеки і підтримання екологічної рівноваги на території України, подолання наслідків Чорнобильської катастрофи — катастрофи планетарного масштабу, збереження генофонду Українського народу є обов'язком держави” (ст. 16). Одним із найважливіших завдань природоохоронної діяльності є збереження і примноження природно-заповідного фонду, охорона генофонду рослинного і тваринного світу, рідкісних видів рослин і тварин, ландшафтів.

В Україні прийнято важливі законодавчі акти з охорони навколишнього природного середовища. Її охорона, раціональне використання природних ресурсів, забезпечення екологічної безпеки для життєдіяльності людини є невід'ємною умовою сталого економічного і соціального розвитку України як незалежної держави. Кожний громадянин України має право на безпечне для його життя та здоров'я навколишнє середовище. У зв'язку з цим державній охороні й регулюванню на території України підлягають природні та природно-соціальні умови і процеси, природні компоненти і ресурси, ті, що використовуються, і ті, що не використовуються (землі, води, багатства надр, атмосфера, ґрунти, рослинний і тваринний світ), ландшафти, басейни річок, озер і водосховищ, акваторії Чорного й Азовського морів. Охорона навколишнього середовища України має здійснюватись на основі наукових досліджень її природних умов і ресурсів, з урахуванням глобальних і регіональних прогнозів їх природних змін та змін під впливом господарського використання. Серед цих законодавчих актів: Закон „Про природно-заповідний фонд України” (1992 р.), Програма перспективного розвитку заповідної справи в Україні („Заповідники”) (1994 р.). Закон „Про внесення змін до Закону України про природно-заповідний фонд України” (1999 р.). У цих документах подано класифікацію об'єктів природно-заповідного фонду як національного надбання, визначено соціальну, економічну, екологічну роль природоохоронних територій. В Україні зберігаються генофонд рослин і тварин, типові та унікальні ландшафти, акваторії, здійснюється моніторинг навколишнього природного середовища.

До природно-заповідного фонду належать природні й біосферні заповідники, національні природні парки, регіональні ландшафтні парки, заказники, пам'ятки природи, ботанічні сади, дендрологічні парки, зоологічні парки, парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва.

Природні заповідники – території або акваторії, які виділені для збереження й охорони типових чи унікальних природних комплексів і об'єктів. Вони є науково-дослідними установами, які досліджують природні комплекси та їх компоненти, природні процеси і явища, здійснюють їх моніторинг; розробляють наукові основи та рекомендації з охорони природи. У межах природних заповідників господарська діяльність не проводиться. Заповідники є еталонами природи.

За Законом „Про природно-заповідний фонд України” в природних заповідниках забороняються:

— будівництво споруд, шляхів сполучення, об’єктів транспорту і зв’язку, не пов’язаних з діяльністю природних заповідників, розведення вогнищ, влаштування місць відпочинку, стоянки транспорту, а також проїзд і прохід сторонніх осіб, прогін домашніх тварин, пересування механічних транспортних засобів (за винятком шляхів загального користування), лісосплав, проліт літаків та вертольотів на висоті нижче 2000 м, подолання літаками звукового бар’єру над територією заповідника;

— геологорозвідувальні роботи, розробка корисних копалин, руйнування геологічних відслонень, порушення ґрунтового покриву та гідрологічного режиму, застосування хімічних засобів, усі види лісокористування, заготівля кормових трав, лікарських та інших рослин, квітів, насіння, очерету, випасання худоби, вилов і знищення звірів і птахів, порушення умов їх оселення, гніздування;

— мисливство, рибальство, інтродукція нових видів тварин і рослин, проведення заходів з метою збільшення чисельності окремих видів тварин понад допустиму науковообґрунтовану місткість угідь, збирання колекційних та інших матеріалів, за винятком матеріалів, необхідних для використання в наукових дослідженнях.

У природному заповіднику допускаються:

– виконання відновлювальних робіт на землях з порушеними корінними природними комплексами, також проведення заходів щодо запобігання змін природних комплексів заповідника внаслідок антропогенного впливу, відновлення гідрологічного режиму, збереження та відновлення рослинних угідь, що історично склалися, видів рослин і тварин, які зникають, тощо;

— проведення протипожежних та санітарних заходів, якими не порушується режим заповідників, виконання науково-дослідних робіт зі збиранням колекцій, стаціонарні дослідження на обладнаних ділянках (ключах), природоохоронна, освітня і виховна діяльність.

В Україні створені та функціонують природні заповідники: Поліський, Рівненський, Розточчя, Канівський, Дніпровсько-Орільський, Медобори, Луганський, Український степовий, Єланецький степ, Опукський, Казантипський, Горганський, Ялтинський, Мис Мартьян, Карадазький, Кримський.

Біосферні заповідники — природоохоронні науково-дослідні установи з міжнародним статусом. Це значні природні території (акваторії), що суворо охороняються, які не відчувають локального впливу перетворених людиною навколишніх ландшафтів. Їх створюють для збереження в природних станах типових природних комплексів біосфери, здійснення фонового екологічного моніторингу, вивчення навколишнього природного середовища, його змін під дією антропогенних факторів. Виділяють відповідно до програми 1992 р. ЮНЕСКО „Людина і біосфера” для створення міжнародної мережі територій з особливою охороною, з метою обміну інформацією щодо природи і раціонального використання екосистем, зіставлення результатів дослідження аналогічних природних комплексів у різних районах Землі.

Біосферні заповідники займають великі території зі складною функціональною структурою, набором екосистем високої цінності як біосферних еталонів, можливостями відстежування довгострокових змін у біосфері. Ці заповідники створюють на базі природних заповідників, національних природних парків, до їх складу включають території та об’єкти природно-заповідного фонду інших категорій та земель. У межах біосферних заповідників виділяють такі „зони” за їх функціональним призначенням:

— заповідна зона, в якій зберігаються і відновлюються найбільш цінні та мінімально порушені антропогенними факторами природні комплекси, генофонд рослинного і тваринного світу;

— буферна зона, яка виділяється з метою запобігання негативному впливові на заповідну зону господарської діяльності на прилеглих територіях;

— зона антропогенних ландшафтів, що об'єднує території із землекористуванням, лісокористуванням, поселеннями, рекреацією та іншими видами господарської діяльності.

У біосферних заповідниках можуть виділятися також території регульованого заповідного режиму (регіональні ландшафтні парки, заказники, заповідні урочища).

У Законі України „Про внесення змін до Закону України „Про природно-заповідний фонд України” від 14 грудня 1999 р. зазначається, що рішення про створення біосферних заповідників приймається з додержанням вимог міжнародних договорів та міжнародних програм, учасником яких є Україна (ст. 53). В Україні створено біосферні заповідники: „Асканія-Нова” ім. Ф.Є. Фальц-Фейна, Чорноморський, Карпатський, Дунайський.

Біосферний заповідник „Асканія-Нова” створено на базі першого в Україні природного заповідника, закладеного Ф.Є. Фальц-Фейном у 1898 р. на 520 десятинах цілинного сухостепового ландшафту. На території заповідника знаходяться цілинний степ з перелогами, дендрологічний парк, зоопарк, суходільний і поливний угіддя Інституту тваринництва степових регіонів, населені пункти, фермерські господарства. Поверхня рівнинна, з абсолютними висотами 34-19 м, подами і степовими блюдцями. Клімат помірно континентальний, літо посушливе, жарке, зима м'яка. Середня річна температура повітря — 9,50С, середньорічна сума опадів становить 400 мм. В умовах непромивного водного режиму під типчаково-ковилевими степами сформувалися темно-каштанові солонцюваті ґрунти.

Багатим і різноманітним є рослинний світ: 478 видів вищих рослин, 53 види мохоподібних, 55 видів лишайників, грибів. У рослинному покриві панують злакові угруповання.

Тваринний світ представлений 28 видами ссавців, 14 видами гризунів, понад 20 видами птахів. У ландшафтній структурі виділяють низовинні слабодреновані лесові рівнини на верхньопліоценових піщаних та піщано-глинистих відкладах і понтичних вапняках, з подово-роздоливими та западинно-плакоровими місцевостями, з темно-каштановими залишковими солонцюватими ґрунтами в комплексі з солонцями степовими і лучними, під різнотравними типчаково-ковилевими степами, луками подів і западин. У західній частині заповідника знаходиться Великий Чамлинський під, який має відносно стрімкі північні схили, добре виражене днище з плакорними, лучними осолоділими, солонцювато-осолоділими, глеєосолоділими природними комплексами.

Асканійський цілинний заповідний степ — єдиний в Європі великий масив малозмінених сухостепових ландшафтів. Тут представлені справжні, чагарникові й лучні степи, водно-болотні комплекси.

На плакорах переважають щільнокущові ковили, костриця валійська, кипець гребінчастий, різнотрав'я; у зниженнях вологолюбні кореневищні злаки: бекманія вузьколиста, стоколос безостий, тонконіг вузьколистий. Поширені рідкісні, ендемічні та зникаючі види рослин. Серед них занесені до Червоної книги України ковили українська, Лессінга, тюльпани скіфський і Шренка, зіркоплідник частухоподібний та ін.

У заповіднику охороняються журавель степовий, дрохва, хохітва, гадюка степова, чотиризмугий полоз та ін. У великому Чапельському поді випасаються тварини, завезені з усіх континентів: зубри, бізони, плямісті олені, європейські муфлони, кінь

Пржевальського, кулан туркменський, зебра Греві, гвинторога коза, гривастий баран, сайгак, сибірський козерог та ін. У зоопарку утворено орнітопарк, в якому утримуються промислово-мисливські та декоративні птахи, серед них червоноголова казарка, вінценосний журавель, гірська гуска, рожевий фламінго. В зоопарку проводять наукові дослідження з гібридизації та одомашнення диких тварин.

У ландшафтному дендрологічному парку створено лісові, лісостепові, приозерні, садово-паркові комплекси, водойми, пагорби, проводять роботи з акліматизації та інтродукції нових декоративних рослин, степового лісорозведення. Заповідник „Асканія-Нова” входить до міжнародної системи біосферних заповідників, бере участь у глобальній системі біосферного моніторингу. Його збереження має велике наукове і практичне значення.

Чорноморський біосферний заповідник розташований у Голопристанському районі Херсонської області та Очаківському районі Миколаївської області, на північно-західному узбережжі Чорного моря між Дніпровським лиманом і Тендрівською Косою. Заповідник утворено в 1927 р., з 1975 р. — віднесено до водно-болотних угідь міжнародного значення. У 1984 р. його було включено до міжнародної мережі біосферних заповідників. До його складу входять ділянки на Кінбурнському півострові (Івано-Рибальчанська, Солоноозерна, Волижин ліс), ділянки приморського степу (Ягорлицький кут і Потіївська), східна частина Тендрівської затоки з островами Тендрівська Коса, Бабин, Смалений Острів та ін., а також острови Довгий, Круглий і Кінські в Ягорлицькій затоці. Загальна площа заповідника — понад 100 809 га, з них акваторії Тендрівської та Ягорлицької заток займають 77 900 га. В Україні — це найбільший за площею заповідник, в якому поєднуються шквальні й теральні природні комплекси. Основне його завдання — охорона південностепових ландшафтів, птахів, які тут зимують. Серед теральних природних комплексів виділяються лісостепові, піщаностепові, опустелені степові, приморські солончакові. Своєрідними є лісостепові ділянки: Івано-Рибальчанська, Солоноозерна, Воложин ліс. Тут спостерігається поєднання піщаних степів, лук, гаїв. У гаях ростуть дуб звичайний, ендемік береза дніпровська, осика, вільха, груша звичайна, чагарникова рослинність — терен, крушина. У піщаних степах панують угруповання з ковили дніпровської, житняку пухнастоквіткового, костриці Беккера, гвоздики плоскозубої та ін.

На ділянках Потіївській та Зелений Кут поширені опустелені типчаково-полинові степи з кострицею борознистою, ковилами волосистою та Лессінга, житняком гребінчастим, полином, віниччям сланким, камфоросмою та ін. Степові комплекси перемежуються з приморськими солончаками в плоских зниженнях, де ростуть солонець європейський, сарзан шишкуватий, содник простертий. Навколо заток, озер сформувалися лучно-болотні комплекси із заростями очерету, рогози, покійниці та ін. На Тендрівській косі ростуть ендеміки люцерни тендрівська і морська, перлівка золотоустова та ін.

Всього у флорі Чорноморського біосферного заповідника налічується близько 700 видів вищих рослин, 20 занесені до Червоної книги України та Європейського червоного списку. Серед них береза дніпровська, ковила дніпровська, жовтозілля дніпровське, астрагал дніпровський, тюльпан Шренка, волошка короткоголова, сон чорніючий, холодок прибережний, зозулинці та ін.

Багатий і різноманітний тваринний світ Чорноморського біосферного заповідника, особливо орнітофауна. Тут зареєстровано близько 305 видів птахів, з них понад 110 видів гніздяться, решта зимують або злітають, зокрема на відпочинок під час міграції; 22 види — рідкісні, зникаючі.

На території заповідника виділяють такі основні орнітологічні комплекси: острівно-прибережний, лісостепових ландшафтів, приморських степів. З рідкісних видів зимує орлан-білохвіст, занесений до Червоної книги України, гніздяться кулик-сорока, гага звичайна, крохаль довгоногий, реготун чорноголовий. На відкритих просторах водяться жайворонки, перепел, куріпка сіра, лежень, дерихвіст степовий, трапляються (на прольоті) дрохва стрепет, журавель степовий, а також журавель сірий, занесені до Червоної книги України. Найбільш численні й різноманітні острівно-прибережні птахи: понад 60 видів гніздиться та близько 190 — на прольоті. На островах Тендрівської і Ягорлицької заток переважають мартини і крячки. Гніздяться качки, багато куликів. На островах Довгий та Крутий гніздиться гава звичайна.

Затоки Чорноморського біосферного заповідника — місця зимівлі та линяння водоплавних птахів, зокрема лебедя-шипуну, крижня, гагари, норців, крохалів, черні. Ссавці представлені 48 видами, серед яких козуля європейська, свиня дика, лисиця, куниця кам'яна, заєць-русак, їжак, єнотовидний собака; трапляється тхір степовий, занесений до Червоної книги України.

Карпатський біосферний заповідник розташований на південно-західному макросхилі Українських Карпат. З 1992 р. входить до міжнародної мережі біосферних резерватів ЮНЕСКО. Заповідні масиви знаходяться в межах складчастих гір (Чорногірський, Свидовецький, Мармароський, Кузійський, Угольсько-Широколужанський) та в Закарпатській западині (масиви „Долина нарцисів”, ботанічні заказники „Чорна Гора” і „Юлівська Гора”), У Карпатському біосферному заповіднику представлений весь спектр висотної поясності Українських Карпат. Тут наявні низинні заплавні луки, передгірні дібровні, низько- і середньогірні ландшафти з буковими, мішаними і смерековими лісами, сосново-вільховим криволіссям, субальпійськими луками, скелями, осипищами. У заповіднику охороняються унікальні ландшафти з пралісами, понад тисяча видів судинних рослин, 65 — ссавців, 179 — птахів, 9 — плазунів, 13 видів земноводних, 23 — риб, понад 15 000 видів безхребетних тварин. Серед рослин 40 ендемічних та 74 рідкісних видів, а серед тварин 73 види занесено до Червоної книги України. Більше 90 % площі заповідника займають ліси. На Закарпатській низовині в ботанічних заказниках, гірських масивах ростуть дубові, дубово-грабові, дубово-букові, буково-дубові ліси. У Кузійському масиві наявне найвище в Україні місцезростання дуба скельного 1090 м над рівнем моря). У всіх гірських заповідних масивах ростуть чисті букові ліси, а найбільш поширені смереково-ялицево-букові, ялицево-смереково-букові та буково-ялицево-смерекові лісові угруповання. У Чорногірському, Свидовецькому, Мармароському масивах верхня межа лісів утворена смерекою. В субальпійському поясі спостерігаються угруповання із сосни гірської, вільхи зеленої, ялівцю сибірського, рододендрона східнокарпатського та ін. У трав'яному покриві трапляються щучник дернистий, куничник волохатий, мітлиця тонка, костриця червона, тонконоги лучний та альпійський, рідкісні рослини: анемона нарцисоцвітна, роман Карпатський, жовтяниця альпійська, тирличі, перестріч скельний, медунка угорська, білотка альпійська та ін.

У Чорногірському, Свидовецькому, Мармароському масивах водяться олень благородний, козуля, рись, ведмідь бурий, вовк, із птахів — трипаллий дятел, дрізд біловолий, шишкар ялиновий, глухар, боривітер звичайний, канюк та ін. До Червоної книги України занесено кутору малу, видру, горностая, лелеку чорного, полоза лісового, тритона карпатського. В гірських річках водяться форель струмкова, мінога угорська, голянь.

У Карпатському біосферному заповіднику ведуться наукові дослідження, створено науково-пізнавальні та природо-освітні маршрути, єдиний в Україні музей екології гір та історії природокористування Карпат.

Дунайський біосферний заповідник — це унікальна природоохоронна установа загальнодержавного значення, розташована в українській частині дельти Дунаю (Одеська область, Кілійський район). Його площа становить понад 50 тисяч гектарів. Заповідник входить до всесвітньої мережі біосферних резерватів ЮНЕСКО та має міжнародне значення як осередок збереження водно-болотних угідь.

Унікальність та ландшафти. Територія охоплює авандельту Дунаю (Кілійське гирло), приморські мілководдя, острови, плавні, озерні системи та морську акваторію Чорного моря. Це один із найбільш динамічних природних ландшафтів Європи, де суходіл постійно наступає на море завдяки мільйонам тонн наносів, які річка приносить щороку.

2. Флора і фауна. Заповідник є ключовим екологічним коридором і домівкою для тисяч живих організмів:

- **Орнітофауна:** Це справжній «рай для птахів». Тут гніздяться та зупиняються під час міграцій понад 300 видів птахів, серед яких рідкісні пелікан кучерявий, орлан-білохвіст, коровайка та колонії малих білих чапель.
- **Іхтиофауна:** У Дунаї та прилеглих лиманах мешкає близько 100 видів риб, включаючи цінних прохідних осетрових (осетр, білуга, севрюга).
- **Ссавці та флора:** Налічується кілька тисяч видів рослин і тварин, чимало з яких занесені до Червоної книги України та міжнародних списків охорони.

Значення. Заповідник відіграє критичну роль у підтримці екологічного балансу Чорноморського регіону, регулюванні водного режиму дельти, очищенні вод Дунаю та збереженні унікального біорізноманіття європейського значення.

Чорнобильський радіаційно-екологічний біосферний заповідник — це унікальна природоохоронна установа загальнодержавного значення площею понад 220 тисяч гектарів, створена у 2016 році на території зони відчуження (Вишгородський район Київської області). Це перший у світовій практиці випадок, коли техногенно забруднена радіонуклідами територія була офіційно перетворена на величезний природний резерват.

Після аварії на ЧАЕС у 1986 році та евакуації людей будь-яка господарська діяльність (промислове лісівництво, сільське господарство, полювання) була повністю припинена. У результаті природа отримала безпрецедентний «ефект заповідності». Багаторічні спостереження довели, що фактор відсутності людини виявився набагато потужнішим за негативний вплив іонізуючого випромінювання, запустивши потужні процеси самовідновлення екосистем.

Ландшафти та екосистеми. Заповідник охоплює типові ландшафти українського Полісся: **Ліси:** соснові, мішані та листяні масиви. **Водно-болотні угіддя:** заплави річок Прип'ять, Уж, Тетерів, а також мережа занедбаних меліоративних каналів і водойм, які поступово повертаються до природного стану після колишнього осушення.

Флора і фауна. Територія стала безпечним притулком для багатьох рідкісних видів тварин і рослин:

- Великі ссавці: тут мешкають стабільні популяції лосів, благородних оленів, сарн, диких кабанів, а також хижаків — вовки, рисі та бурі ведмеді, які самостійно повернулися в регіон. Особливою популярністю користується акліматизована вільна популяція рідкісних коней Пржевальського.
- Орнітофауна: гніздяться понад 200 видів птахів, серед яких рідкісні чорний лелека, орлан-білохвіст та сірий журавель.
- Рослинність: налічується понад 1200 видів вищих рослин, включаючи червонокнижні лісові орхідеї та інші реліктові види.

Наукове та природоохоронне значення. Заповідник виконує подвійну місію:

Збереження дикої природи в умовах унікального антропогенного спокою та **наукові дослідження** адаптації живих організмів до умов хронічного радіаційного опромінення.

Головними загрозами для заповідника сьогодні є транскордонні лісові пожежі в посушливі періоди, наслідки глобальних кліматичних змін та браконьєрство.

Національні природні парки — території, які виділяють для збереження, відтворення, раціонального використання природних комплексів та об'єктів, що мають особливу екологічну, природоохоронну, історико-культурну, естетичну й освітню цінність. Ці парки є природоохоронними, рекреаційними, науково-дослідними і культурно-освітніми установами, якими регулюється режим охорони і використання території парку. В проектах організації національних природних парків залежно від характеру ландшафтної структури території, наявності та стану природних компонентів, їх збереженості чи зміненості господарською діяльністю, виділяють такі функціональні зони:

- заповідну, в якій охороняються та відновлюються найцінніші природні комплекси, забороняється рекреаційна та інша господарська діяльність;

- регульованої рекреації, де здійснюються відпочинок та оздоровлення людей, оглядаються мальовничі й пам'ятні місця, прокладаються туристські маршрути та екологічні стежки, забороняються вирубування лісу, промислове рибальство й мисливство;

- стаціонарної рекреації, де розміщуються готелі, кемпінги, рекреаційні об'єкти для тривалого відпочинку;

- господарську, в якій знаходяться населені пункти, землі, що входять до парку і на яких господарська діяльність проводиться з дотриманням загальних вимог щодо охорони навколишнього природного середовища.

В Україні створено національні природні парки: Карпатський, Синевир, Вижницький, Сколівські Бескиди, Шацький, Деснянсько-Старогутський, Яворівський, Подільські Товтри, Святі гори, Азово-Сиваський, Черемошський, Хотинський.

Заказники — це природні території (чи акваторії), в яких зберігаються і відтворюються природні комплекси або їхні компоненти. На територіях земельні ділянки, водні та інші природні об'єкти, які оголошено заказником, мають режим охорони. Залежно від мети режиму охорони організовують лісові, зоологічні, гідрологічні, геологічні, ландшафтні заказники.

Пам'ятки природи — це окремі унікальні природні утворення, що мають особливе природоохоронне, наукове, естетичне і пізнавальне значення, з метою збереження їх у природному стані. У межах пам'яток природи забороняється діяльність, яка загрожує їх збереженню або призводить до їх деградації.

Заповідними урочищами є лісові, степові, болотні та інші природні комплекси, які мають важливе наукове, природоохоронне й естетичне значення, для збереження їх у природному стані. У їх межах забороняється будь-яка діяльність, що порушує природні процеси, які відбуваються у природних комплексах.

Ботанічні сади — це установи, які створюються з метою збереження, вивчення, акліматизації, розмноження та господарського використання рідкісних і типових видів місцевої і світової флори. Ця флора поповнюється, зберігається в ботанічних колекціях, використовується в науковій, навчальній і освітній діяльності.

У ботанічних садах виділяють такі ділянки: експозиційну, відвідування якої регулюється; наукову, на якій розташовуються колекції; експериментальні; заповідну, на якій проводяться наукові спостереження.

Відомими в Україні ботанічними садами є Нікітський, Центральний республіканський, ботанічний сад ім. В. Фоміна, Дніпропетровського, Львівського, Харківського, Чернівецького університетів.

Дендрологічні парки — це установи, які утворюють для збереження і вивчення у спеціально створених умовах різноманітних видів дерев і чагарників та їх композицій з метою наукового, культурного, рекреаційного та іншого використання. Відомими дендрологічними парками є Софіївський, Олександрійський, Тростянецький, Веселі Боковеньки та ін.

Зоологічні парки — це природоохоронні культурно-освітні установи, які утворюються для організації екологічної освітньо-виховної роботи, створення експозицій рідкісних, екзотичних та місцевих видів тварин, збереження їх генофонду, вивчення дикої фауни та розробки наукових основ її розведення в неволі.

У зоологічних парках виділяють такі ділянки:

- експозиційну, на якій утримуються тварини з культурно-пізнавальною метою;
- наукову, де проводяться науково-дослідна робота та відвідування;
- рекреаційну, в якій організовується відпочинок відвідувачів;
- господарську з господарськими об'єктами.

Парками-пам'ятками садово-паркового мистецтва є природоохоронні, рекреаційні установи з визначними та цінними зразками паркового будівництва для охорони та використання їх в естетичних, виховних, наукових, природоохоронних та оздоровчих цілях.

Оголошення парків-пам'яток садово-паркового мистецтва провадиться з вилученням або без вилучення земельних ділянок, водних та інших природних об'єктів у їх власників або користувачів.

На їх території можуть проводитися наукові дослідження, моніторинг навколишнього природного середовища, екскурсії та відпочинок населення, догляд за насадженнями; вживаються заходи щодо запобігання самосіву, збереження деревних, чагарникових і квіткових рослин.

Наголосимо на тому, що природоохоронні комплекси України є компонентом світового переліку таких об'єктів. В Україні заповідано близько 300 тис. га болотних ландшафтів. Місця зростання лікарських рослин охороняються на 150 тис. га. Місця гніздування водоплавних птахів охороняються в Тендрівській, Ягорлицькій і Сиваській затоках, дельті Дунаю та в інших біотопах. Природні ландшафти охороняються в усіх природних зонах рівнинної частини України, Кримських горах та Українських Карпатах. Охороняються також ділянки акваторій Чорного й Азовського морів та ін.

Україна потребує збільшення площі природно-заповідних комплексів, що сприятиме геоекологічній рівновазі на території всієї країни. Необхідно спочатку збільшити площі природного заповідного фонду до 4-5 %, місцями — до 10 % території, передусім територій біосферних заповідників, природних національних парків, природних заповідників. За рахунок яких ділянок можна збільшити мережу заповідних комплексів? Це можна зробити на основі ландшафтного картографування в середньому і великому масштабах, виявлення ділянок, які найменше змінено господарською діяльністю. Це також території, на яких наявні види рослин і тварин, занесені до Червоної книги України. А до її другого видання занесено більше 530 видів рослин і грибів, а також більше 380 видів тварин. Заповідними мають стати ділянки з рослинними угрупованнями, занесеними до Зеленої книги України.

Таких угруповань у цій унікальній книзі близько 130, і пошук нових триває. Заповідними мають також стати басейни окремих річок, озера, коси й острови, колишні військові полігони, мисливські господарства.

Зрештою заповідні комплекси можна проектувати і створювати в районах з інтенсивною ерозією, зсувами, археологічними розкопками, унікальними природними явищами й об'єктами (печерами, водоспадами, гірськими вершинами, річковими долинами, екзотичними рослинними угрупованнями та ін.), відтворюючи (чи створюючи) сучасні природоохоронні комплекси. Формування всієї мережі наявних і майбутніх природно-заповідних комплексів має спиратися на географічну основу, бути, по можливості, збалансованим територіально щодо фізико-географічного та економіко-географічного районування України і суміжних з нею територій. У межах фізико-географічних країв, економіко-географічних районів мають бути природні чи біосферні заповідники, природний національний чи регіональний ландшафтний парк, інші природно-заповідні комплекси. Збільшення площі заповідних комплексів здійснюється і за рахунок розширення наявних природно-заповідних територій в Українських Карпатах, Кримських горах, у Волинському, Київському і Чернігівському Поліссі, Правобережному і Лівобережному лісостепу, степовій зоні, дельтах Дунаю, Дністра і Дніпра, на Азово-Чорноморському узбережжі (коси Бердянська, Обитічна, Білосарайська, Крива), Південному березі Криму.

2. Взаємодія транспортного менеджменту з природоохоронними об'єктами: правові обмеження та інструменти контролю

Розвиток транспортної логістики завжди супроводжується антропогенним тиском на довкілля, через що він неминуче стикається з жорсткими обмеженнями заповідної справи. Будь-яке проектування, модернізація чи експлуатація транспортних ліній (автомагістралей, залізниць, судноплавних каналів, портів) поблизу або безпосередньо через території Природно-заповідного фонду (ПЗФ) регулюється суворими нормами екологічного законодавства.

Правові заборони та режимні обмеження. У межах територій ПЗФ діє диференційований режим охорони, який унеможливорює безконтрольну господарську діяльність:

- **Повна заборона будівництва:** Будівництво нових масштабних транспортних об'єктів у межах природних і біосферних заповідників, а також у суворих заповідних ядрах національних природних парків повністю заборонено законом.
- **Обмеження в буферних зонах та зонах регульованої рекреації:** Прокладання або розширення інфраструктури поблизу заповідних об'єктів вимагає спеціальних погоджень, дотримання буферних відстаней та мінімізації будь-якого негативного впливу (шумового, хімічного, світлового).

Оцінка впливу на довкілля (ОВД) як обов'язковий інструмент контролю

Для транспортних і логістичних компаній ключовим превентивним інструментом правового та екологічного контролю є процедура Оцінки впливу на довкілля (ОВД). Без успішного проходження ОВД та отримання відповідного висновку реалізація жодного інфраструктурного проекту є неможливою.

Ця процедура передбачає виконання таких обов'язкових етапів:

1. Детальний аналіз екологічних ризиків:

- Оцінка потенційного впливу на міграційні шляхи диких тварин (щоб уникнути ефекту «фрагментації ландшафтів»).
- Аналіз загроз для цілісності рідкісних біотопів та безпосередньо об'єктів ПЗФ.
- Вивчення ризиків забруднення ґрунтів, поверхневих і підземних вод під час будівництва та подальшої експлуатації трас.

2. Розробка компенсаційних та пом'якшувальних (мітигаційних) заходів:

- **Інженерно-екологічні рішення:** проектування екодуків («зелених мостів» та тунелів для безпечної міграції тварин), встановлення шумозахисних екранів вздовж магістралей для зниження стресу для фауни.
- **Технічні заходи безпеки:** облаштування сучасних локальних очисних споруд для збирання та фільтрації дощових і талих вод із дорожнього полотна, щоб уникнути потрапляння нафтопродуктів та важких металів у природні водойми.

3. Громадські слухання та державне узгодження:

- Проведення відкритих громадських обговорень звіту з ОВД за участю місцевих громад, екологічних експертів та громадських організацій.
- Обов'язкове погодження проекту з профільними державними органами охорони навколишнього природного середовища та адміністраціями заповідних об'єктів.